

הסופר, הקורא והספרות החרדית

שיחה עם הסופר החרדי הרב ד. זריצקי

ראיינו: לאה וייס – סימה לנדסברג

אור החשמל הבליח בינות אשכולות הענבים, סוכת גפנים קטנה זו המכוסה בשריגי גפן משכיחה ממך לרגע שבתוככי עיר את נמצאת. הסופר מר דוד זריצקי התרומם מכסאו שבסוכה והכניסנו במאור פנים לחדרו, בקשנו לשבת ושאל למבוקשנו, מבט חטוף על פני החדר גילה לנו בעיקר - ספרים. את פני שלושה מארבעת כותלי התדר כיסו ספרים בארונות, על מדפים, על עמודים, ברובם - ספרי קודש. בפינה אפלולית קמעה עמד שולחן כתיבה ועליו מכונת כתיבה - "פינת היצירה" כנראה. אוירה שלווה, תמימה היתה תלויה בחלל החדר, הסופר ישב בכורסה, רגליו משוכלות זו על גבי זו וידידיו שלובות. מבטו עמוק וקולו שקט, רציני. לשאלותינו ענה בקול מתון, מתון מאד, דיבורו היה קצוב ואך לעיתים רחוקות הגביה קולו במעט. לרוב שאלותינו ענה ישירות ורק למעטות התהרהר קמעה.

שאלנו: - הספרות מקובלת כאמצעי מחנך. כיצד בא אמצעי זה לידי ביטוי בספריך?

נר לדוד - גליון 72 כ"ב בסיון תשפ"ב

בס"ד

היום חל יום השנה ה-44 להסתלקותו של הסופר הרב דוד זריצקי ז"ל.

דבר פלא הוא שלמרות שעברו שנים כה רבות מפטירתו, עדיין לא פג הניחוח הספרותי המיוחד של ספריו, מאמריו ושירתו של הסופר, שסגנונו המיוחד ועומק כתיבתו שבה את ליבם ונפשם של רבבות קוראיו במשך עשרות שנים רבות.

די לנו אם נציין כי רק בשנה האחרונה נמכרו בחנויות הספרים קרוב לעשרת אלפים כרכים מספריו (10,000!!!), מספר שעולה על כל דמיון, ומעיד כאלף עדים על אורך חייה של מורשתו הספרותית ועל היותה שייכת ורלוונטית גם שבעים ושמנים שנה לאחר שנכתבה. [אמנם, הספרים נמכרו במחיר מיוחד שהקל על רכישתם, אבל עדיין...]

ומי כמו גליונו הצנוע מהווה עדות נאמנה על ההתענינות העכשווית בהגיגיו של הסופר, במאמריו, ברוחב דעתו בשלל נושאים ובסיפוריו שלא הודפסו בספרים. הגליון שהחל כיוזמה מקומית ומשפחתית, הפך לגליון רב תפוצה, וכמות המבקשים להצטרף למעגל הנמענים עולה מגליון לגליון.

*

בדרך כלל את גליונות היארצייט אנו מקדישים לדברים שנכתבו על הסופר. בגליון זה בחרנו לפרסם ראיון עם הסופר שפורסם בירחון "מעלות" ש"ל על ידי סמינר בית יעקב למורות, ירושלים [שאגב, הוא עצמו היה היוזם של הוצאתו]. הראיון המלא בתום נעורים נערך על ידי שתי בנות הסמינר ששמן [כפי שהיה באותה שעה] מופיע בראש הראיון. אין בידינו תאריך מדויק של קיום הראיון אך להערכתנו הוא בסביבות שנת תשכ"ה.

בתפילה

שנזכה לתחיית המתים ולגאולה השלמה
במהרה בימינו
מערכת "נר לדוד"

תשובה: (ישיבתו זקופה, ידיים שלובות והפנים מופנות אלינו ישירות כמעט ללא ניע. תשובתו ממצה, משפטים, משפטים) – הספרות מחנכת, מובן מאליה. הרי ספרות היא כל מה שנכתב, שנאמר הכתב נברא כבר בששת ימי בראשית, "הכתב המכתב והלוחות"...

– באופן מעשי כיצד משמש סיפור כאמצעי לחינוך?

– (בהתעוררות) כאשר האם מספרת לילד היא מחנכת אותו. סיפור בן כמה מילים הוא גם סיפור. הסיפור הוא פרודור לעולמו של הילד (הפסקה קצרה) הילד מבין אחרת מן המבוגרים את המסופר, האם מספרת לו כהבנתה בהדגשת הדברים שהיא מצאה בהם ענין. אך הילד מבין בצורה אחרת ויכול להיות שדברים מסוימים שהיא התעניינה בהם, והועילו לה יקלקלו את הילד. ובכן, מסתבר שמרבית האנשים החושבים שכדי לספר סיפור לילד אין צורך בידע – טועים.

– האם יכול להיות שהמטרה אותה הציבה האם – והיא משתדלת לפעול לפיה – לא תושג?

– (בהחלטיות) כן! משום שהאם אינה יכולה לדעת כיצד יושפע עולמו של הילד מדבריה אלה וצורת הצגתם.

– אם כן, מה הם לדעתו המטרות העיקריות של הסיפור?

– הנקודה העיקרית שבמטרת הסיפור היא: להבין את הזולת (הפסקה קצרה כדי להווכח אם דבריו הובנו).

– הנקודה הראשונה והעיקרית?

– (נמרצות) כן, בהחלט! להבין את הזולת. את הקטנים ואת הגדולים. המבט הראשון של הילד על הסובב, על הדברים הפשוטים – מבט זה של הבנה, הוא הנותן את המבט על העולם כולו במשך השנים. המבט הראשוני, ההיולי, כשהוא מחונך להבנת הזולת יביא במשך השנים כשיתבגר למבט מעמיק ונרחב מתוך יחס אל הזולת. למשל, (בנימת הדגשה) למשל בבית מחונך לא ישמעו אף פעם קללות, לא רק קללות אלא אף דיבורים מכוערים, מילים לא יפות, מעולם לא יאיימו על ילד ("אם תהיה ילד רע נקרא לשוטר") הילד מעתיק את הדברים שהוא שומע. הוא יקלל, ידבר דיבור לא נקי, אם הוא ישמע בבית שפה וסגנון כאלו. אסור לנו לשכוח אף פעם ששומע אותנו ילד שמתחנך, מתחנך כל הזמן ללא הפסקה.

(הערה שלנו: האם שמנו אל לבנו אנו, האחיות המבוגרות, ששומעים אותנו ילדים שמתחנכים!?)

(הסופר ממשיך): הנקודה השניה: המחשבה. להרגיל את הילד לחשוב בצורה נכונה על הסובב אותו. מחשבה נכונה תלויה בקיומם של שני גורמים: 1. המצאת חומר טוב ומתאים. 2. סביבה ואווירה בריאה. אפילו הבית טוב והסביבה מתאימה, אם החומר המסופק לילד הוא גרוע, הילד נמשך יותר אל הרע מטבעו. הדבר השלישי: התפילה. (מפסיק כשוקל את מילותיו הבאות) לפי דעתי... (מיישר את הכיפה על ראשו ואומר נמרצות): לפי דעתי... אי אפשר לנו כלל להעריך את התפילה בשביל הילד, (הסופר מטיל מבט מהורהר, כמי שתוהה כעת על נשמתו של הילד) - יש בתפילה כל הדרוש בשביל הילד, כל הבקשות. צריכים לחנך את הילד לתפילה.

– שמענו עד עתה על הספרות כאמצעי מחנך, ובאשר לחלקה השני של השאלה כיצד בא אמצעי זה לידי ביטוי בספריו, מר זריצקי?

– (בשטף) אני התחלתי לכתוב סיפורים לגיל מבוגר. כתבתי לנוער המבוגר ולא לילדים. אני התחנכתי בישיבות כל הזמן, מלחמת העולם השנייה התחילה כשהייתי בישיבה. אני רוצה שתבינה מדוע כתבתי את הספרים הללו, השאלה היא אם בכלל אפשר לכתוב באובייקטיביות. ובכן רציתי לתאר בן ישיבה. אתן יודעות, לכל פרצוף - שני פנים. הפנים האמיתיות של הישיבה והפנים של האדם, (בהדגשה והרמת קול) הישיבה הרגילה את האדם למלחמות תמידיות, הישיבה היא כור היתוך. באים לשם כל מיני בחורים, (בתקיפות) וכל אחד נלחם! למי שהיה יותר כח - ניצח. כל אחד נלחם ורצה להיות "משהו". אם הצליחו, זו שאלה אחרת משום שהמציאות היתה קשה. תלמיד הישיבה היה צריך להאבק במציאות בבית, בחברה ועם עצמו.

אצלנו בישיבות כיום אין מנהג כזה. היה קיים מושג של תלמידי "המזרח", זאת אומרת בחורים מבוגרים שהשיגו "משהו". הללו היו לוקחים תחת חסותם את הצעירים. הם היו אב טיפוס לגבינו, כל אחד שאף להגיע ביום מן הימים לכותל המזרח הזה. וידענו שלשם כך צריכים לעבוד.

למשל ב"שימקה": מה שרציתי להוכיח ב"שימקה" הוא שהילדים שהיו, לדעת רבים, אבודים לגמרי - ניצלו. היה צורך לעבוד קשה כדי להציל אותם, היום הם תלמידי ישיבות, לומדי כוללים. ודרך אגב: שימקה הוא ספר עובדתי, גם "למעלה מן השמש" ורובם המכריע של סיפורי מבוססים על המציאות.

– מגמת החינוך העקיף בולטת בספריו, האם קיים גם חינוך ישיר?

– (בתנועת ראש) כן בהחלט. את צורת החינוך הישיר שמתי בפי הגיבורים בצורת מונולוגים, או בשיחות מוסר שבישיבה בין שני חברים וכו', ב"שימקה" בא הדבר לידי ביטוי בשיחות שבין המדריך לילדים או הילדים בינם לבין עצמם.

– האם נתקל הסופר אישית בהשלכות חינוכיות של ספריו? האם קיבל מכתבים או התקשרו אליו בעל פה?

– (בעניין) כן, קבלתי מכתבים. היו אלה דווקא המבוגרים ולא בני הנוער, שהתרשמו מהדברים, שקראו ואף השתוממו ותמהו לדעת, אם אומנם כך היא הישיבה באמת, כפי שתארתי, הם התפלאו לקרוא שבישיבה מלמדים את הדרך לחיים ואת הדרך בחיים. בעיני אלה שידעו על הישיבה רק מקריאה בספרי "משכילים", בספרי אלה שסרו פן הדרך, נצטיירה הישיבה כמקום שבו לומדים דפי גמרא ותו לא. ליתר דיוק: כך הצטיירה בעיני הטובים שבהם, ומתוך קריאה בספרי קיבלו רושם שונה על הישיבה ובאו לשוחח ואף לשמוע על החיים בה באופן אישי, הם הביעו תמיהה גדולה. היה קשה להם להאמין שאמנם הישיבה היא (בחיך רחב) "אוניברסיטה לחינוך". באוניברסיטה שלהם בא האדם ללמוד, ואז נעלם האדם בתוך האוניברסיטה ונשאר רק הידע. אם רכש ידע הרי טוב ואין זה משנה איזה אדם הוא. ואצלנו להיפך: האדם קודם, ואח"כ שיהיה תלמיד חכם, מי שהוא תלמיד חכם אך אינו ירא שמים ולא אדם - מה לו ולישיבה.

– מר זריצקי, דיברת על ההשלכות החינוכיות של ספריך הקלאסיים, האם אף ל"שורות חרישיות", שהן צורת כתיבה מופשטת, ישנן השלכות חינוכיות?

– (בהתרוממות) את "שורות חרישיות" כתבתי למחונכים, לאלה שיודעים מהו חינוך ומהו הטוב, היפה, אל חוג מצומצם זה, מופנית ספרות זו, בעוד שהסיפור העובדתי, הקלאסי, הוא עבור ההמון הרחב והוא הסיפור המחנך.

– מה מעדיף הסופר, אתי הכתיבה המופשטת או הקלאסית?

– (בהנאה) מה עדיף בעיניי? (בחיוך) דומה שאלה זו לשאלה: מה אני אוהב יותר דברים מתוקים או מרים. (באיטיות, מתוך הלב:) "שורות חרישיות" זוהי כתיבה מהלב, תמצית הלב, זוהי הנשמה. "שורות חרישיות" זוהי כתיבה המתפרצת מעצמה, זוהי זעקה, הבוקעת החוצה בחוזקה. בעצמה רבה, ובפעם אחת! סיפור יכול להמצא בליבי שנים מבלי שאכתוב אותו, וזה קרה. היה אצלי סיפור עשר שנים, הסיפור צריך "להתבשל" ולהיות ראוי לכתיבה. לא כן "שורות חרישיות", אלו שורות שנכתבות מאליהן. אינן צריכות להגמל, כי הן יוצאות מתוקנות ושלימות, אין מה לתקן בהן, זהו שיר, זעקה. ולא אוכל לומר: מחר אכתוב "שורות חרישיות" כשם שאוכל לומר: "מחר אכתוב סיפור", לכן שירה זו, לעיתים היא נכתבת, והיא – היא הכתיבה שלי. לפיכך את "שורות חרישיות" אני אוהב לכתוב יותר מאשר את השאר, אומר הסופר חרישית.

– כיצד מתאר לעצמו הסופר את קוראו האידיאלי?

– (מיישר את הכיפה, כביכול בשמץ של אי נוחות) כבר חשבתי על שאלה זו לא אחת. הקורא האידיאלי זה הקורא המבקר. קורא החושב ושולל או מעריך (בתרעומת): היום אין מבקרים ואין מערערים, אם תאמרו: שלם אני – (בענווה) לא כן הדבר, עוד אפשר לבקר את ספרו, אפשר לשאול אם לא מבינים. ואז: אולי גם אני איני מבין? – ישאל הקורא. ובכן, נשב ולא נבין ביחד. ואם טוב הספר, יספרו לי במה הוא טוב בעיניהם, אך שיאמרו משהו! (שתיקה שבהרהור בטון שקט). יתכן שחוסר הביקורת נעוץ בזה שמעטים הסופרים בחוגנו וממילא אין ספרים רבים ועל כן שמחים עם כל דבר שנכתב. כך זה היה מההתחלה. מה שכתבתי "הלך" לי. וזה הרע שבדבר. יתכן שאם לא היו מדפיסים, הייתי משתדל לכתוב טוב יותר.

– האם מעולם לא ביקרו שום דבר?

– (בהתעוררות) כן, יש לי מכתבים מאנשים חילוניים מקיבוץ מסוים הטוענים שבספר "למעלה מן השמש" מתוארים האנשים בצורה מסולפת, חיובית מעל המידה. כתבתי להם שאני מתאר רק את הצד האחד של המטבע! (נע בכורסה) אך גם השלילי (בהדגשה) אצל אותן דמויות, שאגב כולם בחיים, או היו בעבר וחלקם נהרגו בשואה – השלילי שבהם הוא חיובי מן החיובי שאצל מי שלא ביקר בישיבה מעודו.

– איזה ספר מאלה שכתבת, מר זריצקי, עד כה – הוא בעל ערך בעיניך?

– למה אתן מתכוונות "בעל ערך"? חינוכי או ספרותי? בעל הערך הספרותי הרב הוא בעיניי "המשורר בין ההרים", זאת אומרת, הסיפור הנושא שם זה, המצוי בספר המכיל סיפורים אחדים. הסיפור בעל הערך החינוכי הוא "שניים שלימדוני תורה". הספר שמטרתו החינוכית בולטת הוא "למעלה מן השמש" ועוד יצא בעז'ה ספר טוב יותר, ואומנם הדמויות בכל הסיפורים שכתבתי הן דמויות אמת, אף "המשורר בין ההרים" היה! (בהתעוררות) אני טיילתי עמו! היו אז משוררים כאלה נודדים. מי שהיה במקומות שאני הייתי יכול להעיד שהיו כאלה, אך משורר נודד זה היה גם פילוסוף (בצער) היום אין כאלה!! חשבתי בתחילה לכתוב ספר ממש ולא רק סיפור מ"המשורר בין ההרים" אך (בתנועת ביטול בידו) עזבתי את הענין, הציבור לא היה מבין.

– באיזה אור אתה רואה את ספריך, האם הנך מסוגל לקראם – ובהנאה?

(השאלה הפתיעה אותנו קמעה, לאחר מחשבה ארוכה הוא עונה) – לא! (מוחלט) אולי כעבור שנים, ואז, כשאקרא, אקרא בהנאה, ספר שכתבתי אינו מתקן. אולי זה לא יפה לומר, אך מהרגע שהנייר נכנס למכונת הכתיבה, הוא נשאר כפי שהוא, אלא אם כן העובדות אינן נכונות או אינן מדויקות, ואם דמות נראית בעיני לא כמי שחשבתי, שכך תצא בכתיבה הריני זורק, את ההמשך אני מתקן אך לא את הכתוב, אינני חושב שאני יכול לבקר את ספרי אובייקטיבית, עד היום, עד כמה שזכור לי, העברתי ביקורת על שני סיפורים, ואלה אינם יוצאים לאור, אע"פ שנתבקשתי להוציא מהדורה נוספת. יש אצלי ספר על ה"סבא מנובהרדוק" (הפסקה, רטט של קדושה עובר בפניו) חמש שנים מונח הספר הכתוב אצלי אך עוד לא יצא לאור, הוא צריך "בישול" מסוים, הנושא מחייב וגם את הספר הזה לוחצים עלי שאוציא לאור, (בתנועת ראש) אך עוד לא הגיע הזמן.

– האם השתנתה צורת הכתיבה במשך השנים?

– לא, כך כתבתי וכך אני כותב, לא שיניתי את הסגנון, אני חושב שאפשר להכיר את הסגנון שלי.

– האם היה "שימקה", למשל, משתנה אילו היה נכתב היום?

– לא!

אנחנו שואלות: – כיצד הגיע מר זריצקי לדרכו כסופר.

– (בנוסטלגיה) השיר הראשון שכתבתי היה בגיל שנים עשרה. אני זוכר, זה היה שיר על ארץ ישראל, למדתי אז בגימנסיה לא דתית. גם בבית לא היינו דתיים כל כך, המורה הטילה עלי ועל עוד תלמידה אחת לערוך את עיתון בית הספר, ואז כתבתי את השיר על ארץ ישראל, אני זוכר את העיתון ההוא – היה עטוף במעטפה כחולה. כשהמשוררת הגיורת אלישבע באה לבקר בעיר, ערכו לה קבלת פנים מפוארת ושנינו הגשנו לה את העלון (בחיוך) היא פתחה אותו על הבמה, קראה את השיר שבחה אותי עליו ונתנה לי לעיני כולם חמישה זלוטי. סכום הגון. אבי לא השתכר חמישה זלוטי ליום, כך שהכסף היה נחוץ. מאז יצא הקול בעיר, שאני כותב. בפולין היה קשה לכתוב. הביקורת היתה קטלנית אך אני כתבתי והביקורת היתה אתגר. כתבתי שירים לשבועון שהיה לנו אז.

– מתי יצא הספר הראשון שלך?

– ב-1940 יצא: "משלי החפץ חיים". ב-1946 יצאו ספרים נוספים.

– באיזו שפה כתבת באותה תקופה?

– (ברכות) שפת הכתיבה היתה אידיש, אני אוהב לכתוב באידיש. היא שפה עשירה יותר, ביטויים רבים ונייבי עם. אפשר לתמרן.

– מה חסר לעברית?

– או, חסר הרבה. (שתיקה קלה) את "שימקה" כתבתי באידיש, כאשר רצו לתרגם היו קשיים. "שימקה" יצא לאור ב-1951, אני ידעתי אז רק עבריים אך לא עברית, העברית נוקשה, האידיש היא יותר חמה, (בלבביות) באידיש אני מעביר לקורא את רעיונותי בצורה טובה יותר, כאשר סיפור מוכן אצלי אני כותב אותו תוך שעה באידיש, תוך שלש שעות בעברית. באידיש הסיפור היה טוב יותר ויפה יותר.

– האם ניכרים עקבות ביוגרפיה בספריך?

– (במהירות) לא! אני נמנע מלכתחילה לכתוב ביוגרפיה, אבל למשל אחת הדמויות ב"למעלה מן השמש" זה אני. (בוחן את תגובתנו) ב"שניים שלימדוני תורה" אני הגיבור, המטייל עם המשורר בין ההרים הוא אני. אך אין בספרים ביוגרפיה ממש, מעין יומן.

– האם יש לך, מר זריצקי, יומן אישי?

– כן, יש לי, אך הוא כל כך אישי, שאין הוא כלל לפרסום. ולא יצא לאור.

– מהו מעמדו של הסופר הדתי בחברתו לעומת הסופר החילוני בחברתו?

– אין אצלנו מעמד לסופר. אין יחס לסופר, וזה הענין, ואצלם יש יחס! (בצער) מעריכים סופר ומעריכים ספרות, אצלם מעודדים כותבים צעירים, אם באמצעות עידוד כספי או פרסום, הקהל מבקר ומעריך, ומתגלים אמנם כשרונות, ואצלנו אין ביקורת ואין יחס! (בצער רב) הנה מעולם לא הזמינוני מ"בית יעקב" להרצות על אחד מספרי מלבד שתי פעמים במשך כל השנים. לשאול אולי משהו לא ברור. ומעניין שאצל אנשים משלנו יש רק עשרים אחוז מהספרים שלי. השאר אצל החילוניים, ואני מסופק אם מ"בית יעקב" אחת מתוך מאה קראה את כל ספרי... (האמנם חברות?) ויש הרבה בעיות, בעיות של הוצאה לאור, של מימון, אני סרבתי להכנס ל"אגודת הסופרים" למרות ההקלות שיכולתי לקבל אילו הצטרפתי, ובשום אופן אינני מתחרט על כך (בתקיפות).

– מה דעתך על עתיד הספרות הדתית?

– (בצער ובכאב) קלוש, קלוש מאד, אני חושב שעשיתי כל מה שאפשר אבל (באין אוניס) לא היתה תועלת, פתחתי את "אשנב" בירחון לפני מספר שנים, זה היה דף להתבטאות עצמית, עמלתי עשרות שעות ללא תמורה. קראתי כל דבר שנכתב ויגעתי אולי אמצא דבר מה אך היה חלש, חלש מאד, ואם ראיתי משהו טוב ניסיתי לעודד, ואומנם היו שתיים שכתבו טוב (בחיוך) אך התחתנו, ואז נגמר. הנערים – מי שכשרוני, יושב ולומד ואיני יכול לבקשו שיתפנה לכתובה. זו אחריות קשה ופרט לזה: אין איש שמעודד, שמציב אתגר. לא מבקרים ולא מעריכים. צר, אך בינתיים איני רואה עתיד... ואולי אין צורך בספרות אצלנו? (בכאב סופרים עמוק) מי יודע?...

צר היה לנו שלא נמצאו לנו שאלות נוספות, כדי שנוכל לנצל את הנכונות לענות, ולהאריך את שהותנו ונאלצנו ללכת. חשבנו מעט על עתיד הספרות שלנו. נזכרנו ב"מעלות"... אולי...

מעלות. ירחון סמינר בית יעקב למורות, ירושלים

להוספה לרשימת התפוצה
נא שילחו את המילה "הוספה"
לתיבת המייל "נר לדוד" – nerledovid@gmail.com